

rentque.« Po M. Rupel, Novo Trubarjevo pismo, Slavistična revija 4 (1951), str. 112. Prim. Š. Barbarič, Stik Primoža Trubarja z mislijo Erazma Rotterdamskega, Zbornik za slavistiko, (Novi Sad) 3 (1972), str. 87 sl.; isti, Ideje humanizma v delih slovenskih protestantov, Slavistična revija 24 (1976), str. 409 sl. — 21. A. Kos, Družbeni nazor slovenskih protestantov, Slavistična revija 1 (1948), str. 59 sl., 157 sl.; M. Rupel, Primož Trubar. Življenje in delo, Ljubljana 1962, str. 67 sl. — 22. A. Svetina, Protestantizem v Ljubljani, Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 161 sl.; M. Rupel, Primož Trubar, o. c., str. 195 sl.; prim. F. Gestrin, Italijani v slovenskih deželah o. c., str. 238. — 23. G. Fabiani, Ascoli nel Cinquecento I—II, Ascoli Piceno 1957/59, I, str. 168 sl. in 179. — 24. M. Rupel, Primož Trubar, o. c., str. 83 sl. — 25. Prim. F. Stele, Slikarstvo v Sloveniji o. c.; E. Cevc, Poznogotska plastika o. c.; Isti, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981; N. Šumi, Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1966.; F. Gestrin, Italijani v slovenskih deželah o. c., str. 236 sl. — 26. Prim., D. Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I, Ljubljana 1958; A. Rijavec, Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma, Ljubljana 1967; J. Höfler, O nekaterih slovenskih skladateljih 16. stoletja, Kronika 23 (1975), str. 87 sl.; J. Sivec, Stilna orientacija glasbe protestantizma na Slovenskem, Muzikološki zbornik 19

(1983), str. 17 sl. — 27. Zgodovina slovenskega slovstva I, o. c., str. 272. — 28. Prim. F. Gestrin, Italijani o. c., str. 238 sl.; isti, Študentje iz jugoslovanskih dežel na univerzi v Fermo (1629 do 1774), Zbornik za historiju školstva i prosvjete 2 (1965), str. 83 sl.; F. Weigle, Deutsche Studenten in Fermo (1593—1774), Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 38 (1958), str. 243 sl. — 29. F. Gestrin, Italijani o. c., str. 240; B. Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983, str. 15 sl. — 30. A. Koblar, Iz letopisov ljubljanskih jezuitov, Izobraževalna knjižnica 3, Kranj 1915, str. 27 sl.; F. Dolinar, Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597—1704, Ljubljana 1976. — 31. Prim. B. Reisp, Valvasor o. c., str. 27 sl.; P. Simoniti, Opera scriptorum latinorum Sloveniae o. c. — 32. Prim. Zgodovina slovenskega slovstva I o. c., str. 298 sl. — 33. Prim. N. Šumi, Ljubljanska baročna arhitektura, Ljubljana 1961; isti, Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1969; S. Vrišer, Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji, Ljubljana 1976; isti, Baročno kiparstvo na Primorskem, Ljubljana 1983. — 34. Prim. D. Cvetko, o. c.; J. Höfler, Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem, Ljubljana 1978. — 35. Prim. S. Škerlj, Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih, Ljubljana 1973, str. 54 sl. — 36. Zgodovina slovenskega slovstva I, o. c., str. 286 sl.

GOSPODARSKE IN SOCIALNE RAZMERE NA IMENJU GOLNIK (GALLENFELS) SREDI 18. STOLETJA

DUŠAN KOS — MARIJA PERKO

Ozemlje med Savo in Kokro, kjer je v 16. stoletju nastalo gospostvo Križe (Kreutz) kot predhodnik imenja Golnik (Gallenfels), so naselili Slovenci že v najstarejši in starejši dobi. Na to opozarjajo tako poljska razdelitev, poreklo imen krajev kot tudi ostanki koseščine na vsem področju levega brega Save še v 15. stoletju. Starejša kolonizacija (do 13. stoletja) je zajela večino vasi na omenjenem prostoru, z izjemo Malega Nakla, Srednje vasi, Zaloga, Novak, Gozda in Nove vasi pri Preddvoru, ki so nastale med 13. in 15. stoletjem.

Fevdalna doba je prinesla v ta prostor nekatere novosti. Za 11., 12. in 13. stoletje je značilno večje število ministerialov in vitezov, naseljenih na Kranjski ravnini.¹ Ti so bili v oporo takratnim močnim Andeškim gospodom, ki so imeli to področje kot krajiš-

niški fevd. Andeški so obvladovali svojo posest tod vse do leta 1228, ko je umrl Henrik IV. Andechs.² Sredi 13. stoletja se pojavi na Gorenjskem izrazita dvojnost fevdalnih zemljiških gospostev. Ozemlje na desnem bregu Save je bilo že v 11. stoletju razdeljeno med dve cerkveni gospostvi: loško in blejsko. Na levem bregu pa je prevladovala številnejša razdrobljena posest, predvsem na področju Kranjske ravnine. Do konca srednjega veka je skoraj vsa razdrobljena posest manjših vitezov in ministerialov prešla v roke večjih posvetnih in cerkvenih gospodov. Omenimo le posamezna gospostva in urade samostanov v Velesovem in Vetrinju, celjsko gospostvo Smlednik in del gospostva Novi grad ter do leta 1418 ortenburška nato pa do leta 1456 celjska urada Naklo in Primskovo. Po propadu Celjanov leta 1456 se je ta posest zdru-

žila z deželnoknežjim kriškim uradom (bivši fevd deželnih grofov). To posest je cesar Friderik III. dajal v zakup po posameznih uradih. Ni pa izginila drobna, večinoma raztresena posest, ki se je v naslednjih stoletjih pojavljala vse pogosteje. Tako je bilo tudi v novem veku »ozemlje na levi strani Save glede na posestno stanje temeljito različno od tistega na drugi strani Save, ki je spadalo v sklop v veliki meri strnjenege loškega gospostva.«³ Večje razlike med obema tipoma so se kazale še sredi 18. stoletja v obliki različnih podložniških obveznosti in socialnih razmerah.

Sredi 18. stoletja je imelo v okolici Kranja posest okoli 30 različnih zemljiških gospodov po številnih med seboj raztresenih vaseh. Le redke vasi so v celoti spadale pod enega zemljiškega gospoda (npr. Preddvor, Nova vas, Srednja Bela, Potoče itd.).⁴ Med številnimi manjšimi gospostvi je najkasneje do srede 16. stoletja nastalo tudi gospostvo Križe. Prvič se omenja leta 1566, ko je lastnik Jurij Kreutzer izgubil zastavljeni kriški urad.⁵ Omenja ga tudi Valvasor, ki domneva, da se je grad (in posestvo) preimenovalo v Gallenfels ali Golnik potem, ko ga je prevzela družina Gallenfels.⁶

Utemeljitelj plemiške družine Gallenfels je bil Janez Jakob pl. Gallenfels, ki je umrl leta 1668. Za njim je prevzel posest do leta 1692 Janez Andrej, nato pa Janez Danijel do leta 1726,⁷ ki je bil vsaj med leti 1696 in 1699 tudi zakupnik gospostva Bled,⁸ od leta 1721 pa lastnik imenja Podvin.⁹ Janez Danijel je pred letom 1726 pridobil še imenje Zagorice.¹⁰ Do konca 18. stoletja so si kot lastniki imenj Golnik in Podvin sledili še: Andrej Evzebij do leta 1748, Agnes Rebeka (skrbnica svojih otrok),¹¹ Ignacij od 1748 do 1776 (polovica imenja Golnik in celo imenje Podvin), od 1776 do 1798 pa le Golnik v celoti.²¹

Gospodarske in posestne razmere na imenju do srede 18. stoletja niso znane, ker za dobo do izdelave terezijanskega katastra¹³ ne obstaja niti en urbar. Prvič lahko ugotavljamo stanje na imenju šele za čas med leti 1749 in 1756. Pri tem nam poleg katastra služijo v oporo popisi prebivalstva po župnijah iz leta 1754,¹⁴ kjer je imenje imelo podložnike. Popisi pa se delno ne ujemajo s popisom v Bekantniss Tabellen ali pa so podatki nepopolni, o čemer bo beseda tekla kasneje.

Sredi 18. stoletja je bila sedež imenja graščina na Golniku z bližnjo pristavo (Mayerhof). Po rektificiranem obrazcu A je bilo leta 1750 v sklopu dominikalne zemlje 22 njiv,

11 travnikov, pašniki, gozdovi, trije mlini, žaga in pet ribnikov.

Dominikalna posest je bila enaka trem ali štirim povprečnim celim hubam, in je obsegala okoli 8% vse obdelane in neobdelane zemlje, ki je pripadala imenju. Dominikalne njive so bile sodeč po ledinskih imenih raztresene po bližnji in daljni okolici gradu in pristave. Naj jih naštejemo nekaj: pod gradom, nad metnikom, za vidmom, pod Kovorjem, pod mlinom, v Brezju, na hribu, za bukovjem itd. Raztresenost obdelovalne zemlje si lahko razlagamo s težnjami imenja po čim večji razširitvi dominikalne zemlje. Zato je imenje izkoristilo vsako priložnost za njeno razširitev. Velikost njiv je bila izražena v mernih rži, ki so bili potrebni za posevek vsake njive. Za najmanjšo njivo je bila napoved 1/2 mernika rži, za največjo pa 5 1/2 mernika. Povprečno je znašala napoved 2,37 mernika ali 66 litrov rži. Napoved velikosti, dominikalne obdelovalne zemlje, ki jo je navedlo imenje v RDA, se je bistveno ločila od stanja, ki ga je našla komisija pri pregledu celotnega imenja. Napoved za vse njive je znašala 36 3/4 mernika rži, komisija pa je ocenila obseg dominikalne obdelovalne površine na 46 3/4 mernika rži.

Nasploh moramo imeti pri rektifikaciji pred očmi težnje zemljiških gospodov in individualnih proizvajalcev, da se njihova posest oceni kot čim bolj skromna in slabo donosna. Zato so kljub popravku napovedi še vedno nerealne.

Na dominikalnih njivah je bilo leta 1752 posejanih 18 mernikov pšenice, 6 mernikov mešanega žita, 1/2 mernika prosa, 5 mernikov ječmena, 22 mernikov ajde, 6 mernikov ovsa, 3 merniki lanu in 1/4 mernika detelje.¹⁵ Pri tem naj bi bil napovedan donos od enega posejanega mernika pšenice in žita 3 1/2 mernika, ječmena 3, ovsa 4, ajde 2, prosa 20 in lanu 2 mernika. Od 1/16 mernika posejane detelje pa je donos znašal 5 centov sena.¹⁶ Količniki so podobni tistim, ki jih je izračunal Blaznik na podlagi jožefinskega katastra za Spodnje Bitnje¹⁷ ter precej večji kot tisti, do katerih je prišel pri preračunavanju donosnosti v terezijanskem katastru (2—3).¹⁸ Denarna vrednost za mernik pšenice je znašala 51 krc., za žito 34 krc., za proso 30 krc., za ječmen 24 krc., za ajdo 20 krc. in za oves 14 krc. . . Funt detelje je veljal 5 krc. Reluirana vrednost vsega pridelka na dominikalni obdelovalni zemlji je tako znašala 92 gld. in 43 krc. . .

O načinu obdelave kataster molči. Gotovo je temeljil na kolobarjenju s prahe, vendar pa so si imenje in kmetije prizadevali za opustitev prahe, saj so na neobdelanem zemljišču že sejali deteljo in lan. V obravnavanem obdobju je potekal tudi obrat ekstenzivne pašne živinoreje k hlevski. Na pristavi je bilo leta 1752 12 krav, 9 eno-, dve- in tri-letnih teličkov en vol, 6 prašičev in 4 vprežni konji.¹⁹ Za preskrbovanje živine je imelo imenje 11 travnikov, od katerih je po cenitvi komisije dobilo letno 300 centov sena. Ti travniki so bili raztreseni po okolici, delno v nižinskem, delno pa v višje ležečem področju, na kar opozarjajo ledinska imena: kokra, metnik, loka, velika senožet.

Zavoljo boljšega načina živinoreje in težnje po večanju dohodkov, se je imenje odpovedalo pravicam do uporabe nekaterih dominikalnih pašnikov ter jih šest prepustilo v izkoriščanje kmetom, enega z imenom Golniška gora pa prepustilo za odškodnino 14 gld. 7 krc. zakupnikom.²⁰ Kljub temu je imenje pošiljalo živino na pašo na gmajnske pašnike. Ti so bili na splošno v zelo slabem stanju. Imenje se je pritoževalo, da je zaradi maloštevilnih in slabih skupnih pašnikov vzreja živine slaba. Od ene glave rogate živine ni moglo dobiti več kot 3 krc. za uporabo za tistih šest pašnikov, ki so bili v obliki servitutov prepuščeni podložnikom.²¹ V neposredni bližini graščine je imelo imenje 1,10 ha gozda,²² od koder so letno pridobili 50 centov lesa izključno za kurjavo, 20 centov pa za ogrevanje. Z ogradami so namreč zaščitili obdelane površine pred divjadjo. Nadaljnjih 2250 centov lesa za gradnjo, kurjavo in ogrevanje je imenje dobilo še iz vojvodinskega gozda (Uden boršt) in iz drugih gozdov, kjer je imelo imenje pravico do lesa za gradnjo itd.²³

Imenje ni izkoriščalo mlinov v lastni režiji. Od dveh mlinov na Krničici in Kokri ni prejemale nobenih dohodkov. Le od mlina z žago, ki je ležal pod raspom in ga je imel v zakupu Jurij Ferlec, je prejemale letno 15 gld.

V bližini graščine je ležalo pet manjših ribnikov. Imenje je uživalo le enega, ki se je imenoval »kuhinjski«, dva sta bila opuščena, dva pa sta bila dana v najem za letno zakupnino 13 1/2 gld.²⁴ Leta 1755 se je Agnes Rebeka v. Gallenfels pritožila zaradi dela komisije ter ji oporekala setvene tabele, razširjenost žitaric na imenju in donosnost ter zahtevala popravek velikosti rente od mlina na 12 gld., povsem prediva pa na 4 krc. Pripominjala je še, da nima nobenih koristi

od ribnikov, ter naj komisija to upošteva.²⁵ Ta pritožba se ni upoštevala in napovedi so ostale nespremenjene.

Leta 1754 so v graščini na Golniku živeli poleg sedmih članov družine Gallenfels in duhovnika še štirje posli; na pristavi pa je bilo osem poslov. Le-ti so poleg hrane in obleke dobivali še plačilo v denarju: pisar 60 gld., oskrbnik pristave 30 gld., veliki hlapec 15 gld., hišni sluga 20 gld., hlapec na pristavi 15 gld., grajski vratar 10 gld., kočijaž 10 gld., svinjski hlapec 10 gld. in živinski hlapec 15 gld. Skupaj je imenje izdalo za plačilo poslov 185 gld. Poleg poslov je imenje plačevalo še mežnarju v Križah en mernik pšenice, župniku v Križah pet mernikov pšenice, pet sirov in 2 1/2 centa sena. Mežnarju v Seničnem pa pet mernikov ajde ter komendi nemškega viteškega reda v Ljubljani kot imetniku bivše deželno-glavarske posesti letno pet piščancev kot »vogtey«.

Precejšen delež pri dohodku imenja je imela desetina. Pri tej je v obrazcu D iz leta 1749 ločena desetina v živinskem prirastku in desetina od snopov žita. Obe vrsti desetine je prejemale imenje od 17 1/2 hube v Seničnem, Golniku, Ješencah in Novakah, ki pa je bila reluirana v denar po 1 1/2 gld. od hube. Skupaj je znesla 26 gld. in 15 krc. Poleg tega je imenje dobilo še 14 1/2 piščancev v vrednosti po 3 krc. in 21 3/4 čehulje (6,09 kg) prediva. Večina teh hub je pripadala imenju Golnik. Razen desetine od svoje posesti sta pripadali imenju še dve tretjini desetine, reluirane v denar še od ene hube v Hrašah (1 1/2 gld.), 20 gld. je dobilo imenje na Trsteniku, 14 1/2 gld. na Vetrnem in 30 gld. v Tenetišah in na Letencah. Desetino od prirastka in od snopov je dajalo 15 hub v Žejah, Šivilah in Podreči skupaj 90 gld. in v Beli 60 gld. Tod je imenje dobilo še 13 piščancev v vrednosti po 7 krc. in 36,4 kg prediva.

Poseben vir dohodka je bila mrtvaščina (sterbrecht). Prvotno napoved 40 gld. in in 16 krc. na leto je rektifikacijska komisija popravila na 54 gld., 13 krc. in 2 pf.

V desetih letih je imenje prejelo 30 gld. kot odkupnino za izstop iz podložnosti ob zapustitvi kmetije (abkaufgeld), 15 gld. za pisarniške takse in 60 gld. za primščino ob pridobitvi pravice do uživanja kmetije (lavdemij).²⁶

Razbitost posesti imenja se najbolj opazi pri rustikalnih napovedih posesti.²⁷ Leta 1749 jo je sestavljalo 34 celih, 13 polovičnih, ena četrtinska huba in 29 kajž v 19 vaseh. V skupnem seštevku 77 domačij je bilo 62,34 %

kmetij, 37,66 % pa je bilo kajž. Kar 44,16 % vseh domačij je bilo kmetij v velikosti cele hube. Stanje je odsev manjše deljivosti kmetij na tem območju zaradi slabših možnosti produkcije in teženj imenja, ki ni podpiralo razkroja hubne posesti. Drobljenje hub je opazno le v vaseh starejše kolonizacije do 13. stoletja (Senično, Veterno, Golnik in Strahinj). Hube starejše kolonizacije so se nasplošno lažje delile kot mlajše, zaradi boljše kvalitete zemlje, ki je v skladu z razvitejšo obdelovalno tehniko omogočala večje možnosti za zadovoljevanje potreb družine. Bolj izrazit je na imenju pojav kajžarstva, ki se v Bekantnuss Tabellen označuje z izrazom Untersassen. Vsak lastnik ima v posesti kajžo (Kaüsel), vendar pa so znotraj tega socialnega razreda razlike, ki temeljijo na obsegu posesti in dajatvenih obveznostih. Medtem ko ponekod pomeni izraz kajžar le lastnika hiše ali bajte brez zemlje (npr. Matija Arktel v Seničnem), imajo nekateri poleg vrta in njive tudi gozd (npr. Martin Ušlakar na Golniku). Nekateri kajžarji so s kultiviranjem gmajn prišli do manjšega kosa obdelovalne zemlje. Nekaj kajžarjev je bilo ob delitvah deležno sorazmernega dela gozda.

J. Žontar meni, da je do razlikovanja med obema oblikama prišlo ob rektifikaciji leta 1754, zaradi določanja stopnje obdavčitve. Kajže z zemljo naj bi obravnavali kot tretjinske hube, tiste brez pa kot bajte.²⁸ Vendar pa za imenje Golnik te ugotovitve ne veljajo. V rektificiranem registru vseh podložnikov imenja iz leta 1757²⁹ je razvidno, da so pojmi kajže z zemljo in kajže brez nje pri obdavčitvi pomešani med seboj.

V Seničnem je imel kajžar Anton Jazbec hišo z vrtom, obravnavan pa je bil kot lastnik 1/3 hube (2 gld. kontribucije). Enako posest je imel Marko Ahačič, ki je bil na splošno neprimerno manj obremenjen (10 krc. in 3 pf. kontribucije). Podoben primer je bil v Veternem, kjer je kajžar Luka Zaplotnik imel le hišo, obdavčen pa je bil kot lastnik 1/3 hube (2 gld. kontribucije). Nasprotno je obdavčitev Gašperja Šarfa kljub imetju hiše in vrta dosegala le 16 krc. kontribucije. Pri tem nismo upoštevali drugih dajatev, o katerih bomo spregovorili kasneje. Na podlagi teh in podobnih primerov ugotavljamo, da je bilo razlikovanje kajžarjev na imenju povsem individualno in neodvisno od velikosti imetja. Razlikovanje v obdavčitvi kajžarjev je morda slonelo na podlagi starosti in različnega nastanka kajž; kultivirani zemlji ali na krčevinah.

Pretežni del kajžarjev se je ukvarjal z delom na kmetijah, redki obrtniki med njimi so zadovoljevali le najosnovnejše potrebe po neagrarnih storitvah. Pri navedbah poklica v Bekantnuss Tabellen so se kajžarji označevali z dninarji ali hlapci, z izjemo po enega tkalca, krošnarja in zidarja v Seničnem, kovača v Bistrici, krojača v Zalogu, tesarja v Srednji vasi in zidarja v Naklem.

Splošno sliko prebivalstva na imenju nam dajejo popisi, sestavljeni leta 1754.³⁰ Iz tabele prebivalstva je razvidna izrazito agrarna struktura prebivalstva. Popis je zajel le graščino s pristavo in 58 od skupno 77 hiš, ki so pripadale imenju ter 395 prebivalcev vključno s sedmimi člani družine Gallenfels in duhovnikom Matijo Kunsterlom.

Daleč nad ostalimi kategorijami prevladujejo kmetje z 61,8 %, sledijo kajžarji z 19,5 %, posli z 9,1 %, gostači z 7,3 % in ostali, ki jih je 2,3 %. V zadnjo kategorijo sodijo omenjeni stanovalci in berač s pristave. Pod »nelokalizirano« razumemo prebivalstvo, ki je bilo zajeto v popisu, vendar pa po osebnih imenih in krajih ni identično z onimi v Bekantnuss Tabellen in obeh urbarialnih registrih leta 1755 in 1757. Primerjava prebivalstva po stanovski strukturi s stanjem na širšem kranjskem območju opozarja na večje razlike.³¹ Opazne so v skoraj 19 % večjem odstotku kmetov na imenju na račun manjšega odstotka kajžarjev (za 6 %), gostačev (za 10 %), poslov (za 2 %) in ostalih (za 1 %). Razmerje med kategorijami na Kranjski ravnini je bilo odvisno od večje ali manjše oddaljenosti od Kranja, kot centra neagrarne proizvodnje. Razmerje kajžarjev in kmetov v našem primeru ni bilo odvisno od važne cestne povezave Kranjske s Koroško preko Ljubelja in doline Kokre. Kajžarstvo na imenju namreč ni bilo odsev ukvarjanja z neagrarnimi panogami. Edini sposobni ukvarjanja s tovarništvom so bili kmetje, ki so si s tem popravljali slab dohodek od poljedelstva.^{31a}

Po izračunih znaša količnik povprečnega števila oseb na hišo 6,7. Ob upoštevanju takega zasilnega količnika za preostalih 19 nepopisanih hiš bi bilo skupno število prebivalcev na imenju okoli 522, od tega 514 podložnikov. Količnik 6,7 je precej manjši od tistega, ki ga je izračunal Blaznik za loško gospostvo (7,64).³² Razlika je posledica manjših potreb po delovni sili ter s tem manjšega števila otrok in poslov na družino. Loško gospostvo pa je ležalo na hribovitejšem in manj obljudenem svetu, kjer je ob velikih samotnih kmetijah prišla bolj do izraza šte-

vilčnost družin. Nižjo nataliteto je povzročala tudi skromna deljivost kmetij in kot posledica tega manjša možnost po osnovanju lastnih družin, kar je pogojevalo rast prebivalstva.³³ Nekoliko se je prebivalstvo povečalo s kajžarstvom. Povprečna kajžarska družina je štela okoli 4,55 članov. Nič izjemnega niso med kajžarji družine s 6 ali celo 8 člani. Kmečke družine so nekoliko večje. Povprečna družina brez poslov in gostačev je štela 6,1 člana. Z upoštevanjem poslov znaša količnik kmečke družine 7. Največ gostaških družin je štelo okoli 3 do 4 člane. Velikost kmečkih gospodinjstev je zelo variirala: od 4 do 12 oseb, v povprečju pa je skupaj z gostači in posli obsegalo 7,72 oseb. Oglejmo si še jedrno družino, »ki nam bo pomenila le skupnost enega ali obeh staršev in pri njih živečih lastnih otrok«.³⁴ Pri tem moramo upoštevati, da so družine v širše vzeto sestavljali še stari starši in sorodniki — od tod tudi količnik 5,52 člana na povprečno družino na imenju ne glede na socialne kategorije. Majhno število v družini rojenih otrok nas ne sme zavesti, saj pri tem niso upoštevani otroci, ki niso živeli v domačih družinah. Količnik 2,8 pa je še vedno večji od tistega, ki ga je izračunal M. Štuhec za Kranj (1,71).³⁵ Razlika je posledica specifične neagrarne funkcije mestnega gospodinjstva in manjših potreb po fizični sili v procesu produkcije.

Prisotnost sorodnikov v gospodinjstvih je pogost pojav. V družini so ostajali neporočeni bratje in sestre, tete in strici, ženini starši itd. Prihajalo je do odhoda otrok k sorodnikom, da bi se priučili kmečkih del ne samo doma, ampak tudi pri tujih ljudeh. Na drugi strani pa so ti sorodniki zamenjevali posle pri proizvodnji kmečkega gospodinjstva. Starost mlajših, v popisih navedenih kot sestrične in bratrance, ne presega 20 do 25 let. Največ jih je od doma v starosti od 10 do 14 let. V starejših letih pa se deloma začno vračati domov. M. Štuhec ugotavlja, da so bile razlike v notranjih odnosih v družini med temi in domačimi otroci verjetno manjše, kot si danes mislimo.³⁶ Večje razlike so bile v primerjavi s posli, kljub temu, da so oboji opravljali enako delo. Medtem ko so se prvi označevali po sorodstvu, so se posli po svoji ekonomski funkciji (npr. hlapec, dekla, pastir, pestunja, itd.). Prav to pa je po drugi strani uvrščalo posle v širšo družino ali gospodinjstvo, kar izpričuje izpuščanje primkov v popisih. Posle so zaposlovali večinoma kmetje. Le v enem primeru je imel kajžar v Seničnem 13-letnega hlapca. Številčnost in spol poslov sta bila odvisna od starosti in

števila moških in žensk v družinah ter od velikosti kmetije. Tam, kjer so bili poleg staršev v družini le sinovi, je skoraj vedno bila tudi dekla (npr. na kmetiji Martina Ušlarkarja na Golniku) in obratno. Več poslov je bilo v družinah z majhnimi otroki (npr. v družini Jožefa Ribnikarja v Seničnem), manj pa tam, kjer so poleg otrok in staršev živeli še stari starši in drugi sorodniki ali celo gostači.

Starostna struktura ter število poslov in mlajših sorodnikov (mišljeni so tete, strici, svaki in svakinje, bratrance in sestrične, itd.) po gospodinjstvih je razvidna v pripadajoči tabeli.

Največ moških poslov je starih od 25 do 34 let in od 10 do 18 let, ženskih pa od 15 do 19 let (dekle in služkinje). Posli med 5. in 10. letom starosti so redki. »Glavni pomen poslov v otroški dobi verjetno ni bil v njihovem delu, temveč v zagotovitvi delovne sile za čas, ko bodo odrasli«³⁷ in odsev večjega števila otrok tam, kjer jih niso mogli preživljati doma. Tu mislimo predvsem na kajžarske in gostaške družine.

Na večje težave naletimo, kadar hočemo razmejiti gospodinjstva, kjer živijo tudi gostači. Večinoma nimajo lastnih družin, kar pa ni pravilno. Gostači so bili pomožna delovna sila na kmetijah — torej podobno kot pri poslih odloča o pripadnosti k družini in gospodinjstvu njihova funkcija. Pojmi so zelo nejasni v gostaških družinah s tremi ali več člani. Teh je bilo leta 1754 sedem. Večina otrok je živela na domu. Največja fluktuacija se pri dečkih pojavi med 10. in 14. letom (posli itd.), pri dekletih pa od 15. do 19. ter od 20. do 24. leta. V tej starosti se je poročala večina žensk ter zapuščala dom. Poročenih žensk, ki bi bile stare manj kot 17 let, ne zasledimo. Moški so se poročali še starejši — nič nenavadnega ni starost komaj poročenega zakonca 30 in več let.

Pri preučevanju starosti celih družin ugotavljamo večjo starost kmečkih in manjšo pri kajžarskih in gostaških družinah, kar je odsev majhnih možnosti preživljanja jedrne družine, kaj šele sorodnikov in starih staršev.

Sredi 18. stoletja so vsi lastniki na imenju uživali kmetije in kajže po zakupnem pravu (miethweiss),³⁸ vendar pa je bila dednost že praktično uveljavljena povsod in je dosmrtni užitek veljal le teoretično. Velikost kmetij je variirala ne le med vasm, ampak tudi v okviru ene vasi. Število njiv na kmetiji, ki je veljala za celo hubo, se je gibalo od 4 v Sebenjah, Srednji vasi in Gradišču, do 12 na Golniku. Največ podložnikov s celo hubo pa

je hasnovalo od 7 do 9 njiv. Število je bilo odvisno od velikosti njiv, kvalitete zemlje in oblike terena. Kmetije mlajše kolonizacije so imele več njiv, ki so bile manjše z manj kvalitetno zemljo (Zalog, Srednja vas, Laze). Ledinska imena njiv pričajo o razgibani konfiguraciji obdelovalnih površin. Njive v višjih legah se označujejo: v gorici, na hribu, nad vasjo, v zgornjem brdu, na plazju, v bregu, itd. Tiste, ki ležijo ob vodah, se imenujejo: pri vodi, v suhem potoku, za mlinom, na grabnu, na logu, itd. Za nekaj let opuščene njive najdemo pod imeni ledine, medtem ko se na novo izkrčene imenujejo novine ali laze. Velikost in oblika njiv se včasih kaže z imeni dolga njiva, kratka njiva, srednja njiva. Nekaterne njive so nastale na bivših pašnikih. Te se pojavljajo z imeni senožet.

Iz zgoraj napisanega je razvidna velika razkosanost obdelovalnih površin, ki je večinoma posledica starejše poselitve in razdelitve polj na grude. Vsak posestnik je imel spočetka svojo zemljo razkosano po grudah na različno kvalitetni zemlji. Razkosanost se je stopnjevala ob delitvah kmetij, ker je vsakemu delu pripadel sorazmeren kos zemljišča na vseh prvotnih grudah ali delcih (npr. polovični hubi Tomaža Pogačarja in Pavla Perka v Zalogu). Vsaki kmetiji sta pripadala še zelenjavni vrt in sadovnjak, ki sta ležala v neposredni bližini hiš.

Nekateri kajzarji so s krčenjem pridobili še njivo, na kar opozarjajo imena: na novini, senožeti, košence (kultiviran travnik). Večina je imela poleg hiše zgolj sadovnjak ali zelnik. Nekaj kajzarjev pa je bilo, kot smo omenili, povsem brez zemlje.³⁹

Prevladujoča kultura je bila ajda. Leta 1752 so jo na rustikalnem delu imenja posejali 198 1/2 mernikov. S sejanjem ajde, ki se je uveljavila kot strniščni posevek, se je začel spreminjati sistem triletnega kolobarjenja. Zaradi kratke vegetacijske dobe je dobro uspevala v višje ležečih predelih. V različnih oblikah so jo uporabljali za hrano, kot kruh ali kašo. V istem letu je bilo posejano 138 1/2 mernikov pšenice, ki je bila poleg ajde najbolj razširjena kultura. Sledilo je mešano žito s 100 1/2 merniki, oves s 89, ječmen s 57, lan z 39 3/4, fižol z 20 1/2, proso s 16 in detelja z 2 1/2 mernika.⁴⁰

Po izračunih so kmetje na imenju v enem letu pridelali 448,2 mernikov pšenice, 314 žita, 400 prosa, 219,3 ječmena, 686,8 ajde, 405,5 ovsa 225,4 lanu, 62,7 mernikov fižola in 200 centov detelje. Kljub popravkom so bile napovedi prav tako kot na dominikalni posesti še vedno pod realnimi.⁴¹

Kmetje so morali od 8 mernikov prosa izločiti za seme 1 mernik, od 1 mernika lanu 1/2 mernika, od 2 mernikov fižola 1 mernik in od 2 mernikov detelje 1/16 mernika.

Denarne vrednosti pridelka so bile identične tistim, ki smo jih navedli pri dominikalnih napovedih.

Velikost vseh njiv, ki so pripadale eni kmetiji, lahko približno izračunamo s preračunavanjem količnikov donosnosti in setvenimi napovedmi. Pri tem upoštevamo, da je na tem območju treba posejati 10 mernikov zrnja na en hektar. Z upoštevanjem približno 1/3 vseh njiv, ki so bile v prahi ali posejane z deteljo in lanom, dobimo naslednje rezultate. V vaseh kasnejše kolonizacije od 13. do 15. stoletja naj bi vse njive ene kmetije v velikosti ene hube merile od 3 do 3,8 hektarov (Zalog, Srednja vas, Laze). Enaka velikost je veljala tudi v vaseh Vaterno in Letence. Od 2 do 2,9 hektara njiv so imele kmetije v Seničnem, na Golniku, Strahinju, Dupljah, Naklem, Gradišču in Žejah.

J. Žontar je za čas okoli leta 1830 izračunal velikost kmetij.⁴² Kmetija v velikosti cele hube (njive, vrtovi, travniki, gozd, ...) naj bi v Zalogu in Srednji vasi merila od 7,5 do 10,3 ha, v Naklem od 9,1 do 13,8 ha, v Letencah od 10,3 do 13,8 ha in v Hrašah od 11,5 do 18,4 ha. Upoštevati moramo, da so bile sredi 18. stoletja kmetije nekoliko manjše, ker se gmajne in gozdovi še niso v večji meri razdelili na individualne lastnike. Tako bi naši izračuni bili z veliko rezervo upravičeni.

Pomemben del vsake kmetije so bili travniki. Število teh se je gibalo od 2 do 5 na celo hubo. Največ obratov je imelo 2 do 3 travnike. Na njih so pridelali do 28 centov sena. Dominikalni travniki so bili bistveno večji od rustikalnih in, sodeč po imenih, ločeni od njih. V Bekantnuss Tabellen se je seno označevalo kot kisló ali sladko ter otava tam, kjer se je kosilo dvakrat letno. Razlike v kvaliteti so najbolj opazne v denarni reluciji sena, pri čemer je 2 1/2 centa kvalitetnega sena, otave ali detelje veljalo 51 krc., enaka količina kislega sena pa 34 krc.⁴³

Travniki, ki so ležali v višjih legah, se označujejo kot senožet, laze, plaz, gorica, v brdu, v rebrih. Na teh se je kosilo le enkrat letno. Tisti, ki so ležali ob vodah, se imenujejo lokovce, zavoke, mlaka, suhi potok, na otočku. Seno, ki so ga tukaj kosili, je bilo kisló. Travniki, ki so ležali na opuščeni njivah in tiste njive, ki so bile za nekaj let v prahi, se označujejo kot ledine.

Ena in ista imena travnikov v okviru vasi pričajo, da so bili za travnike odrejeni do-

ločeni deli zemljišča za celotno vas. To je posledica starejšega in slabšega načina obdelovanja, kjer se je moral posameznik podrežati celi soseski in so bili vsi travniki v enem kosu. Sodeč po imenih, so se podobno kot njive ob delitvah kmetij delili sorazmerno tudi travniki (npr. polovici Pavla Perka in Tomaža Pogačarja v Zalogu sta si identični). Z izjemo dveh kajzarjev, ki sta imela košček travnika, so bili ostali brez njih.

Po rektifikacijskih predpisih so računali, da kmet za vola potrebuje čez zimo 6 voz sena, za kravo 3 in za jalovo živino 2 voza. (po 4 cente).⁴⁴ Leta 1752 je bilo na rustikalnem delu imenja 56 krav, 26 bikov, 66 teličkov, 22 volov, 36 prašičev in 25 konj. Vsi kajzarji na imenju so bili brez živine. Kmetje so imeli povprečno 1 do 2 krave, 1 do 3 teličke, 1 vola, 1 do 2 prašiča, 1 konja, ponekod pa tudi bika, le 2 kmeta sta imela po 6 oziroma 8 ovac. Medtem ko so redili krave in teličke na vseh kmetijah, pa so konje nadomeščali voli in obratno. Število glav živine je občutno premajhno. Pri tem moramo upoštevati, da so bili v popis zajeti le vprežni konji.

Zaradi majhnih gruntarskih deležev na gmajnskih pašnikih je bila delovna živina pretežni del leta v hlevih. Podložniki niso imeli lastnih pašnikov, temveč je imela vsaka soseska svojo gmajno, kjer so poleti pasli živino. Pašne servitutne pravice »ius pascendi« smo omenili že pri opisu dominikalnega dela imenja. Kajzarji so bili odrinjeni od uporabe srenjske zemlje. Soseska v Seničnem je pasla »na zgornji in spodnji gmajni«. Vasi Veterno je pripadala gmajna »pod Kriško goro«, Golničani so pasli »za krajem«, vaščani Ješeno »pod goro«, Založani »v starem doru«, Srednja vas je imela v lasti gmajno »za senožetjo«, Letence »v marastigah« in z dovoljenjem še v Uden borštu. Vaščani Žej, Bistrice in Dupelj so pasli »v dobravi«, Nakečani z dovoljenjem v Uden borštu. Laze in Kovor v »hujšencah«, Novake in Gradišče v Uden borštu, razen od sv. Mihaela do sv. Martina. Hraše so imele gmajno »v veliki gmajni«, Ribnica »pod goro« in Sebenje »v deleh«. Iz imen gmajn je razvidna lega in starost gmajn. Večinoma so ležale v nižinah (Uden boršt), nekaj pa jih je bilo v hribovitšem svetu (za senožetjo, pod Kriško goro). Mlajšega izvora je bila gmajna »dobrava«, starejšega pa zaloška gmajna »v starem doru«.⁴⁵

V nasprotju z dvojnostjo v pašnih pravicah so bili gozdovi izkoriščani večinoma v obliki servitutov. Vse kmetje so imeli pra-

vico od dveh do treh, včasih tudi več delov gozda, ki so merili do 56 arov. Povprečno je vsaka kmetija imela pravico od okoli 15 do 20 arov gozda. Tod so lahko pridobivali le les za kurjavo in ograjevanje, medtem ko so morali gradbeni les kupovati v graščinskih gozdovih, auersperškem Uden borštu in drugod.⁴⁶ Iz dominikalnih gozdov pa so podložniki z dovoljenjem gospoda lahko odnesli le suhljad (Hand Holz). Gmajnski gozdovi so bili maloštevilni in slabi (npr. »v lesu« — Zalog in Srednja vas).⁴⁷ Za uporabo gozdnih servitutov so kmetje morali dati njihovemu lastniku posebno letno pristojbino (Vorstrecht, Forstrechtgebühr), ki pa ni bila enotna. Vsi so plačevali v denarju od 51 krc. v Gradišču do 23 gld. 30 krc. v Seničnem. Od skupno 29 kajzarjev sta dva plačevala za servitut po 2 gld. in 2 gld. in 20 krc., štirje pa so imeli brezplačne pravice v gmajni. Poleg tega pa je 14 kmetov dajalo še dajatve v naturi: 10 jajc ali 3 krc., po 12 krc., 10 jajc in 1 kokoš za celo hubo. Razlike so posledica različnega nastanka služnostnih pravic (nekateri gmajne ali graščinski gozdovi so bili spremenjeni v servitute) ter velikosti in kvalitete (ki je bila zelo nizka) posameznih deležev.

Ugodne razmere v gozdnih pravicah, ki naj bi bile po Bekantnuss Tabellen, je imenje želelo spremeniti v svojo korist. Tako je rektifikacijska komisija ob izdelavi setvenih in gozdnih individualnih napovedi leta 1752 naletela na bistveno drugačno stanje. Po njenem mnenju so imeli pravice do gozdnih servitutov le podložniki v Seničnem, kjer so letno lahko skupno pridobili 27 voz lesa za ogrevanje in 69 za kurjavo, v Veternem je razmerje 12:36, na Golndiku 13:32, na Ješencah 7:34, v Zalogu 2:8, Srednji vasi 16:52, Latencah 3:8, Žejah in Bistrici ter Sebenjah pa 2:6. V ostalih sedmih vaseh naj bi bili podložniki glede lesa odvisni le od gmajnskih gozdov.⁴⁸ Seveda pa se podložniki teh vasi niso dali motiti in so še naprej sekali tam, kjer so po lastnih trditvah imeli pravico do servitutov. Povprečno so kmetje iz služnostnih gozdov izsekali letno po 10,5 voz lesa za kurjavo in 3,2 voza lesa za ogrevanje.

Podložniške obveznosti so se delile v tri osnovne skupine: deželni davki, denarne in blagovne dajatve zemljiškemu gospodu, in obveznosti do cerkve. V Bekantnuss Tabellen se vse denarne dajatve označujejo s skupnim izrazom davek (steuer). Natančneje je ta obveznost razčlenjena šele v obeh urbarialnih popisih iz let 1755 in 1757, ki se skoraj povsem ujemata med seboj. Bistvena

razlika je le v tem, da so leta 1757 združili v eno rubriko činž in pisarniške takse, v drugo davek, hubni denar in novo naklado, v tretjo pa robotnino namesto tovarne tlake, tlake pri mlačvi in predenja lanu. S činžem so ponekod združili tudi različne pristojbine in posebne urbarialne dajatve.

Največjo obremenitev so predstavljale obveznosti do dežele.

Kontribucija je bila v tem času že ustaljena. Od cele hube je znašala 6 gld., kajžarji so plačevali od 24 krc. (Veterno) do 2 gld. (v večini primerov). Prav tako sta bila ustaljena *hubni denar* in *nova naklada*, prvi po 1 gld. za celo hubo, kajžarji ga v večini primerov niso dajali, sicer pa se je pri njih gibal od 10 do 20 krc. (Strahinj in Zalog). Nova naklada je veljala celo hubo 45 krc., kajžarji je v glavnem niso bili dolžni plačevati, le redki so jo dajali do višine 15 krc. (Zalog in Senično). Povsem individualno porazdeljen je bil *davek*, ki se je gibal med 1 gld. 8 krc. in 3 pf. (Novake) in 6 gld. (Kovor) za celo hubo in od 10 krc. (Senično) do 40 krc. 2 pf. (Letence) za kajžarje. Nekateri kajžarji v Seničnem, Veternem, Srednji vasi, Naklem in Dupljah davka niso plačevali.

Činž so plačevali vsi podložniki. Višina je nihala med 40 krc. (Novake) in 8 gld. 6 krc. (Duplje) za celo hubo. Kajžarji so plačevali od 2 krc. 2 pf. do 2 gld. (Naklo). Nekateri kmetje so plačevali še po 2 pf. za *pisarniške takse*. Pri tistih podložnikih, kjer je bila vsota vseh naštetih dajatev majhna, se je pojavila še posebna urbarialna obremenitev. Gibala se je od 30 krc. do 3 gld. 16 krc. S to obveznostjo si je imenje zviševalo rento od manjših gospodarskih obratov, saj se pojavlja skoraj izključno le pri kajžah ali polovičnih kmetijah. Dajatve od zakupa posamičnih neodvisnih njiv ali vrtov so spadale v rubriko *različne pristojbine*. Ta, sicer redka dajatev v zvezi z menjavo lastnika na kmetiji, se je gibala od 6 krc. do 7 gld. 13 krc. in 2 pf. Služnostne dajatve za pašnike in travnike smo obravnavali že zgoraj.

Največji pritisk na podložnike v zvezi z večanjem rente so predstavljale tlaške obveznosti. *Dnevno tlako* je bilo dolžno opravljati 17 kmetij (35 %) v velikosti 13 3/4 hube. Ti so morali biti na razpolago 362 dni v letu za celo hubo, sicer pa sorazmerno na velikost kmetije. Imenje jih je plačevalo s kosom kruha, 2 mernikoma žita in ajde na teden od sv. Jurija (23. april) do sv. Mihaela (29. sep-

tember) in po 1 1/2 mernika žita in ajde na teden od sv. Mihaela do sv. Jurija, kadar so opravljali tlako na dominikalni zemlji. Vendar je bilo to zgolj teoretično in odvisno od potreb imenja. Pri razporeditvi dnevne tlake so se kmetje menjavali vsako leto tako, da je vsak kmet prišel na vrsto enkrat na tri leta. Ostali kmetje in kajžarji, ki niso opravljali dnevne tlake, so bili dolžni opravljati ročno tlako: 12 dni za celo hubo, kajžarji pa od 3 do 7 dni. Kajžarji brez zemlje so bili te obveznosti oproščeni. Poleg tega so morali zadnji opravljati še posebno tlako (extra ordine Robath) za popravila gradu, kajžarji pa so morali služiti kot sli. *Robotnine* so bili oproščeni tisti kmetje, ki so opravljali dnevno tlako in kajžarji, vsi ostali pa so morali plačevati od 4 gld. 34 krc. (v Ribnici) do 9 gld. 34 krc. (večina) namesto tovarne tlake in mlačve žita. Posebno obliko tlake je predstavljalo *predenje lanu*. Po podatkih v Bekantnuss Tabellen in registru iz leta 1755 so bili dolžni presti po 12 funtov prediva le tisti kmetje s celo hubo, ki so že sicer opravljali dnevno tlako. Ostali kmetje so namesto tega dajali po 30 krc. Podložniki so predli lan, ki ga je imenje prejelo za urbarialio od podložnikov, oziroma ga je imenje pridelalo na lastni zemlji. Gojenje lanu je imelo velik pomen na obravnavanem območju, česar se je zavedal baron Ignac Gallenfels, ki je leta 1767 ustanovil na svojem imenju enoletno tkalsko šolo. Iz registra leta 1757 je razvidno, da je bila dolžnost predenja lanu že povsem reluirana v enotno denarno dajatev po 30 krc. za celo hubo.

Pravdno žito je oddajalo le 11 kmetov (23 %). Obseg je bil relativno nizek in v vsoti vseh obveznosti ni predstavljal bistvene obremenitve. Največ so oddajali do 9 mernikov ovsa, po 4 1/2 mernika pšenice in mešanega žita ter do 1/2 mernika prosa in ajde. Tako velike kot male pravde niso dajali podložniki, ki so opravljali dnevno tlako in predli lan ter kajžarji. Na eni strani imamo precejšnjo tlačno in manjšo blagovno obveznost, na drugi pa je slika ravno obratna. Mala pravda je bila enotna: po 6 piščancev, 25 jajc, 1 kos skute in 30 čehulj prediva za celo hubo in sorazmerno manj za manjše kmetije.

Razlike v obremenitvi kmetij in kajž v okviru istega gospodstva ali celo vasi so bile splet več neodvisnih dejavnikov: starosti in velikosti obratov, različnega izvora delov imenja, kvalitete zemlje in različnega služnostnega razmerja podložnikov do zemljiškega gospoda.

Leta 1755 je imenje v celoti prejelo za urbarialio:

činž	105 gld.	45 krc.	1 pf.
pisarniška taksa	2 gld.	25 krc.	2 pf.
posebna urbarialna obremenitev	38 gld.	43 krc.	3 pf.
različne pristojbine	220 gld.	14 krc.	—
robotnina	4 gld.	40 krc.	—
predenje lanu	11 gld.	10 krc.	—
	382 gld.	58 krc.	2 pf.

pšenica	34 1/2 mernikov
mešano žito	29 3/4 mernikov
oves	90 mernikov
proso in ajda	2 1/4 mernikov
	156 1/2 mernikov

mala pravda

piščanci	133 kom.
jajca	561 kom.
skuta	22 kom.
predivo	643 čehulj
ročna tlaka	340 dni
predenje lanu	162 funtov

Nekaterih desetinskih obveznosti smo se dotaknili pri pregledu dohodkov imenja. *Desetina* od svojih podložnikov je le deloma pripadala imenju samemu. Največja razdrobljenost je vladala pri desetini od snopov žita. Kar 21 obveznikov (39,6 %) iz Seničnega, Ješenc, Golnika in Rabnice jo je dajalo imenju 2/3 in župniku v Kranj 1/3. Ta je sam užival žito od 4 kmetov (7,5 %) iz Dupelj, Žej in Hraš, imenje pa od šestih (11,3 %) podložnikov iz Veternega, Novak in Gradišča. Župnik v Naklem je bil upravičen do desetine 16 podložnikov (30,2 %) v Zalogu, Srednji vasi, Strahinju in Bistrici. Po dva kmeta (3,8 %) iz Laz in Letenc sta dajala snope žita gospodstvu Tržič oziroma Juriju Tomanu v Radovljico, po en (1,9 %) iz Kovorja in Sebenj pa Antonu Grošlju ter Jakobu in Miklavžu Fosu.

Bolj enotna je bila oddaja desetine v živalskem prirastku. Imenju Golnik je dajalo »jugend zehend« kar 43 (81,1 %) obveznikov. Poleg tega so bili dolžni še do drugih dajatev, večinoma svojemu imenju, ki so zajemale od 3/4 do 1 1/2 mernika lanu in eno kokoš ali 3 krc. za celo hubo in sorazmerno pri manjših obratih. Od skupno 29 kajžarjev jih je le 5 dajalo desetino.

Desetinski gospodje, vključno z baroni v. Gallenfels, so le v najbližjih vaseh pobirali pravo desetino od pridelka. V oddaljenejših krajih pa je bila pretežno reluirana ali vsaj pavšalirana, ker je bilo pobiranje desetine zvezano s stroški, zlasti odkar je kranjski desetinski red iz leta 1721 določal, da mora desetinski gospod pobirati žito v snopih z njiv

v 24 urah. Zato sta bili kmetom navedeni možnosti, le v korist zgoraj, zlasti ker jim je gospod moral priznati povprečen donos in ustrezen popust.⁴⁹ Po drugi strani pa je ob reluciji z zmanjševanjem vrednosti denarja padala tudi njegova realna kupna moč. Pri oddaljenejših vaseh so desetinski gospodje dopuščali relucijo za celotno desetino od 2 gld. 25 krc. (Srednja vas) do 7 gld. (Strahinj). Te možnosti ni bilo tam, kjer je bila koncentrirana rustikalna posest (Senično-Golnik, Ješence). Omenjeni obrazec D pa opozarja na izključno relucijo v desetinskih obveznostih. Te napovedi pa niso odsev dejanskega stanja, marveč le načina lažjega izračuna celotnega dohodka imenja. Razlike v desetini med posamezniki izvirajo iz gospodarske moči obrata in zahtev desetinskih gospodov — odmera je bila povsem individualna.

Obveznosti do cerkve so poravnali z *biro*. Poleg kmetov je imelo to dolžnost še 14 kajžarjev (48,3 %). Bira je pripadala župniku matične župnije ter cerkovnikom bližnjih cerkva. Kajžarji so bili dolžni opraviti pri župniku po en dan ročne tlake. Podložniki z enako velikimi kmetijami so v okviru ene vasi dajali približno enake dajatve. Večinoma so župniku dajali po en mernik pšenice, kos sira in kokoš, nekateri pa še nekaj ajde, lanu, sena in do 14 krc. v denarju. Poleg tega so morali skrbeti za najbližje cerkve, katerim so plačevali večinoma v denarju do 1 gld. 42 krc. (Senično). Cerkovnikom teh cerkva so šle dajatve v naravi: pšenica, oves, ajda, predivo, sir, kruh, klobase in ponekod nekaj krajcarjev.

Natančen vpogled v gospodarske in socialne razmere nam bo dala analiza individualnega gospodarskega obrata kmetije v velikosti cele hube in njegov gospodarski račun — razmerje donosa kmetije stroškov produkcije in urbarialnih obveznosti ter prehranjevalno odvisnost od lastne produkcije. Poblizje si bomo ogledali povprečno kmetijo Jerneja Šveglja iz Srednje vasi v luči napovedi v Bekantnuss Tabellen in rektificiranega (dokončnega) urbarialnega registra iz leta 1757.

V sklopu kmetije je bilo skupno 3,7 ha njiv, od tega obdelanih 2,5 ha. Pridelek je znašal 86 mernikov žita in 12 mernikov lanu. Desetina v snopih je bila približno 8,6 mernikov (10 %) od bruto donosa ali 13,7 % neto donosa. Za seme je šlo 23 mernikov. Od 54,4 mernikov neto donosa se je odštelo za urbarialio 17 mernikov (27,1 %) in za biro 2,5 mernika (4 %). Vse dajatvene obveznosti v

žitu so torej znašale 44,8 % čistega donosa. Od bruto donosa je ostalo 40,6 % žita. Ostanek 34,9 mernikov (972 litrov) je ostal osmim članom družine. Na osebo je prišlo 121,5 litrov, kar je enako 1080 kalorij na dan na osebo. Vrednost bruto donosa žita je znašala 38 gld., vrednost tistih 34,9 mernikov, ki so ostali družini pa 15 gld. in 25 krc. Vrednost 3,5 mernikov pridelanega fižola je bila 2 gld. 23 krc. in 2 pf. Od 60 funtov lanu je šlo za seme 30 funtov (50 %), za urbarialio 15 (20 % ali 1 gld. in 15 krc.), desetino in biro pa 2,5 funta (4,2 % ali 12 krc. 2 pf.). Ostalo jim je 12,5 funtov v vrednosti 1 gld. 2 krc. in 2 pf. V služnostnih gozdovih je letno izsekal 20 voz lesa za kurjavo in 7 za ograjevanje. Ta pravica ga je stala 3 gld. Na treh travnikih je Jernej Švegelj nakosil 5 1/4 voz sena v vrednosti 4 gld. 27 krc. in 3 pf., kar pa gotovo ni zadostovalo za živino: 2 kravi, 3 telički, 1 vol, 2 prašiča in 1 konj. Čez zimo je za hranjenje živali potreboval še 35 voz sena⁵⁰ v vrednosti 29 gld. in 45 krc. Od dveh krav je dobil letno 2 tisoč litrov mleka. Z odbitkom po 200 litrov za vsakega od treh teličkov, ga je ostalo 1400 litrov. Urbarialia za sir in skuto je znašala okoli 70 litrov. Na osebo je prišlo na leto 166 litrov ali 273 kalorij. Za delo na kmetiji je potrošnja ene osebe 3 tisoč kalorij na dan.⁵¹ Žitarice in mleko so predstavljali 1353 kalorij ali 45 % vse prehrane. Ostalo prehrano je sestavljala zelenjava, meso, jajca in sadje.

Poleg naštetega je šlo za urbarialio še 6 piščancev, 25 jajc ter 1 gld. 40 krc. za činž, 5 gld. 20 krc. za davek, 6 gld. za kontribucijo, 45 krc. za novo naklado, hubni denar je znašal 1 gld. Tovorna tlaka je znašala 9 gld. 34 krc., 30 krc. pa je dajal namesto predenja lanu. Poleg tega je bil dolžan opravljati še 12 dni ročne tlake. Vsota vseh dohodkov in izdatkov reluiranih v denar izkazuje občuten deficit 39 gld. 26 krc. predvsem na račun sumljivega pomanjkanja sena. Kolikor tega izdatka ne bi upoštevali, bi bil račun približno izravnán. Dohodek si je kmetija lahko popravljala le s tovarništvom ter z drugimi drobnimi deli. Vidimo, da so največje breme, tako kot drugod, predstavljali robotnina, ročna tlaka in dajatve deželi. Razmeroma majhen delež predstavljajo naturalne dajatve zemljiškemu gospodu, precej večje pa so dajatve v denarju. Dokaj velik del dajatev je šel na račun desetine in bire, ki je bila zelo raznolična (žito, 4 hlebci kruha, 2 kosa sira, lan in 22 krc. 2 pf.)

Splošen gospodarski položaj podložnikov imenja izkazuje izrazito podobnost z razme-

rami na sosednjih imenjih in gospodstvih (Turn pod Novim gradom, Preddvor, Brdo, Velesovo itd.): na ena strani do kraja napet lok v denarnih in tlaških obremenitvah ter sorazmerno majhno in konstantno pravdo urbarialio na drugi. Glavni vir zviševanja fevdalne rente je bila robotnina za kar tri vrste tlake. Sorazmerno velika dominikalna posest je pogojevala tudi močno tlaško obveznost, kjer v tem času še ni sledu o možni reluciji. V celoti so bili podložniki tako na imenju Golnik kot drugod v nekoliko slabšem položaju kot večina tistih na desnem bregu Save, ki so sodili v okvir loških deželskosodnih meja.⁵²

OPOMBE

Seznam okrajšav:

- AS : Arhiv SR Slovenije v Ljubljani.
- BT : Bekantnuss Tabellen, Ober Krain N° 243 v AS.
- KALj : Kapiteljski arhiv v Ljubljani.
- RDA : Rektificirani dominikalni akti, Ober Krain N° 243 v AS.
- DP : Družinski poglavarji.

Seznam uporabljenih mer in uteži:

- lokalni mernik = 27,84 l
- funt = 0,56 kg
- čehulja (Zechling) = 0,28 kg
- cent = 100 funtov = 56 kg
- voz (Feuder) = večinoma po 2 1/2 centa.

1. M. Kos, Starejša naselitev na Kranjski ravnini, 900 let Kranja — Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 51—73. — 2. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965, str. 352—356. — 3. P. Blaznik, Obveznosti podložnikov do zemljiških gospodstev v območju Kranja, 900 let Kranja — Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 84. — 4. J. Zontar, Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do srede 19. stoletja, 900 let Kranja — Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 201. — 5. M. Zontar, Gradovi na območju Kranja, Kranjski zbornik 1970, Kranj 1970, str. 193. — 6. J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain, XI, str. 166. — 7. M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 155. — 8. AS, fond Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 312/ str. 1077 in 1133, 312 a/ str. 153, 312 c/ str. 918. — 9. M. Smole, o. c., str. 368. 10. Ibidem, str. 552. — 11. RDA, št. 10. — 12. M. Smole, o. c., str. 610. — 13. RDA in BT. — 14. KALj, fasc. 117/11 — Križe, fasc. 119/1 — Smartin, fasc. 119/8 — Naklo in fasc. 127/3 — Preddvor. — 15. RDA, št. 5. — 16. Ibidem, št. 4. — 17. P. Blaznik, Jožefinski kataster v luči jožefinske davčne občine Sp. Bitenj, Loški razgledi 21/ 1974, str. 55—56. — 18. P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospodstvo, Škofja Loka 1973, str. 266. — 19. RDA, št. 5. —

20. Ibidem, št. 1. — 21. glej op. št. 19. — 22. glej op. št. 20. — 23. glej op. št. 19. — 24. RDA, št. 2. — 25. Ibidem, št. 10. — 26. Ibidem, št. 3. — 27. BT, obrazec E. — 28. J. Žontar, Kranj in njegova širša okolica v prvi polovici 19. stoletja. Prispevki h gospodarski in družbeni zgodovini, Kranjski zbornik 1970, str. 300. — 29. RDA, št. 7. — 30. glej op. št. 14. — 31. V. Valenčič, Prebivalstvo na območju Kranja, Kranj. 900 let Kranja. Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 314. — 31a. V. Valenčič, Tovorništvo na Kranjskem, Zgodovinski časopis 35/1981, str. 258, 275. — 32. P. Blaznik, Škofja Loka, str. 428. — 33. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I. del, Ljubljana 1970, str. 93. — 34. M. Štuhec, O družini v Kranju sredi 18. stoletja, Zgodovinski časopis 37/ 1983, str. 291. —

35. Ibidem, str. 291. — 36. Ibidem, str. 293. — 37. V. Valenčič, Starostna in družbena struktura prebivalstva v predjožefinski ljubljanski škofiji po štetju leta 1754, Zgodovinski časopis 17/1963, str. 152—153. — 38. glej op. št. 29. — 39. BT, obrazec E. — 40. Ibidem, priloga k obrazcu E. — 41. Ibidem, obrazec G. — 42. J. Žontar, Kranj in njegova širša okolica, str. 311—312. — 43. BT, št. 5. — 44. M. Britovšek, Razkroj agrarne fevdalne strukture na Kranjskem, Ljubljana 1964, str. 129. — 45. glej op. št. 40. — 46. glej op. št. 27. — 47. glej op. št. 43. — 48. glej op. št. 40. — 49. P. Blaznik, Škofja Loka, str. 299 do 301. — 50. prim. M. Britovšek, str. 129. — 51. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I. del, str. 626. — 52. P. Blaznik, Škofja Loka, str. 292—303.

TABELA

Imenje Golnik Prebivalstvo leta 1754	Kmetje		Kajzarji		Gostači		Posli	Ostali		Skupaj prebivalcev
	DP	DP	DP	DP	DP	DP		DP		
Senično	61	10	16	4			4			81
Veterno	20	3	5	1	4	1	2			31
Ješence										
Golnik	6	1	6	1	2		1			15
Zalog	20	4	3	1	3	1				26
Srednja vas	21	3	6	1						27
Letence	14	2	9	2	3	1	1			27
Laze										
Strahinj	22	4	5	1			4			31
Kovor										
Duplje	6	1								6
Bistrica			12	2						12
Žeje	3	1			6	1	2			5
Naklo	14	2	11	3	5	1	1			32
Sebenje	6	1			2	1				11
Ribnica	8	1					2			12
Novake										
Gradišče	7	1					1			8
Hraše	5	1					1			6
Nelokalizirano	31	5	4	1	4	1	4			43
Graščina										
Golnik							4	8	1	12
Pristava							9	1		10
Skupaj	244	40	77	17	29	7	36	9	1	395

Zapuščanje doma na imenju Golnik leta 1754	MOŠKI			ŽENSKE			Skupaj
	Živijo na domu	Ne živijo na domu	Skupaj	Živijo na domu	Ne živijo na domu	Skupaj	
Od 1—4 let	18		18	26		26	44
Od 5—9 let	28	2	30	17	3	20	50
Od 10—14 let	16	10	26	19	6	25	51
Od 15—19 let	12	4	16	21	14	35	51
Od 20—24 let	14		14	5	11	16	30
Skupaj	88	16	104	88	34	122	226
V %	38,9	7,1	46	38,9	15,1	54	100

Starostna struktura leta 1754	Moški	%	Ženske	%	Skupaj
Od 1—14 let	74	38,5	71	35	145
Od 15—19 let	16	8,4	35	17,2	51
Od 20—39 let	50	26	61	30	111
Od 40—49 let	28	14,6	20	10	48
Nad 50 let	24	12,5	16	7,8	40
Skupaj	192	100	203	100	395

Starostna struktura poslov in daljnih sorodnikov v gospodinjstvih	Posli			Sorodniki		
	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj
5—9 let	1	1	2	1	2	3
10—14 let	3	1	4	6	4	10
15—19 let	3	8	11	1		1
20—24 let		3	3			
25—29 let	3	2	5			
30—34 let	6	1	7	1	1	2
35—39 let						
40—44 let		1	1	2		2
45—49 let						
50 let in več	2	1	3		3	3
Skupaj	18	18	36	11	10	21

Imenje Golnik Agrarna struktura	Hubna posest			»Untersassen«	
	1	1/2	1/4	skupaj kmetij	kajže
Senično	10	2		12	6
Veterno	2	2		4	2
Ješence	2			2	
Golnik	1	1	1	3	4
Zalog		4		4	3
Srednja vas	3			3	1
Letence	2			2	2
Laze		2		2	
Strahinj	2	2		4	1
Kovor	1			1	
Duplje	3			3	2
Bistrica					4
Žeje	1			1	
Naklo	2			2	4
Sebenje	1			1	
Ribnica	1			1	
Novake	1			1	
Gradišče	1			1	
Hraše	1			1	
Skupaj	34	13	1	48	29
V % po domaćijah	44,16	16,88	1,30	62,34	37,66

TEREZIJANSKI TRST

Primer habsburškega uradniškega urbanizma 18. stoletja

DAMIJAN PRELOVSEK

Pravilni ulični raster terezijanskega Trsta, ki ga Veliki kanal deli na skoraj simetrični polovici, še danes zbuja občudovanje urbanistov. Zato ni čudno, če se zgodovinarji vedno spet ustavljajo ob vprašanju, po čigavem načrtu naj bi ga sezidali.¹ Raziskovanja doslej niso navrgla imena nobenega pomembnega arhitekta ali inženirja tistega časa, pa tudi iskanje sorodnosti z italijanskimi in nekaterimi zahodnoevropskimi mesti niso pojasnila nastanka modernega Trsta. Vloga inženirja Bonoma, ki je nekdanj veljal za avtorja Terezijanskega predmestja,² se je v zadnjem času nekoliko zmanjšala, ker postaja očitno, da so neke smernice za pozidavo obstajale že za vlade Karla VI.,³ po drugi

strani pa poznamo vrsto bolj ali manj odločilnih urbanističnih posegov raznih vojaških inženirjev.

Nastanek in razvoj baročnega Trsta sta neoljivo povezana z rojevanjem habsburškega absolutizma in odsevata vse sončne in senčne plati tega zgodovinskega dogajanja, ki je v 18. stoletju pretresalo monarhijo dvoglavega orla. Dunajski dvor se je rad navduševal ob vzorih iz zahodne Evrope, a je redko premožgel sredstva za izpeljavo večjih arhitektonskih zamisli. Cesarski Schönbrunn je zato kljub velikim ambicijam postal le razmeroma skromna apoteoza vladarskega prestola. Naselja, ki sta jih na novo pozidala Karel VI. in njegova hči Marija Terezija, z